

UDK 27-9"3":322 Konstantin(car)

Primljeno: 11. 9. 2013.

Prihvaćeno: 16. 12. 2013.

Izvorni znanstveni rad

VJERSKA POLITIKA KONSTANTINA I. TIJEKOM I NAKON KONCILA U NICEJI 325. GODINE

Anto BARIŠIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
anto@kapucini.hr

Sažetak

Prvi ekumenski koncil održan u Niceji 325. godine predstavlja veliku novost u dotadašnjoj povijesti Crkve. Biskupi prostranog Rimskog Carstva na poziv cara Konstantina I. prvi put se sabiru na koncilu koji ima globalni značaj ne samo za tadašnji kršćanski svijet nego i za kasniju povijest kršćanstva kao i za povijest odnosa između crkvene i političke vlasti. S carem Konstantinom I., kao onim koji je bio stvarni *pontifex maximus* na političkom, ali s pretenzijama vladanja i na crkvenom području, započinje novo razdoblje crkvene povijesti u kojoj će se otad politički upliv snažno odražavati na život zajednice Kristovih učenika. Politički utjecaj cara vrlo je dobro vidljiv već kod arijanske krize koja je zahvatila čitav kršćanski svijet. Konstantin je osobno bio zainteresiran za pronalaženje rješenja teološkog problema koji je izazvao aleksandrijski prezbiter Arije. Ne samo da se zauzima za njegovo rješenje nego ponekad i forsira – da ne kažemo – naređuje – rješenja. Arijeva osuda na Nicejskom koncilu, osim crkvene kazne izopćenja, istodobno je bila i politička osuda na egzil. Sa svime se složio car Konstantin I. Međutim, nakon toga koncila car mijenja smjer svoje vjerske politike u posve suprotnom smjeru dotle da će to dovesti i do rehabilitacije sâmoga Arija, kojeg je Konstantin malo poslije Concila u jednom pismu upućenom aleksandrijskoj Crkvi nazvao »vražjim ministrom« a njegov nauk »smrtnim otrovom«.

U ovom članku pokazujemo slijed, glavne čimbenike i uzroke koji su utjecali na vjersku politiku cara Konstantina I. te je tako odlučujuće regulirali. Pritom osobito imamo u vidu poslijekoncilski nastavak arijanske krize i Konstantinov odnos prema njoj, odnosno prema glavnim akterima koji su sudjelovali u antinicejskoj reakciji kao što su Arije, Atanazije Veliki, Euzebije iz Cezareje, Euzebije iz Nikomedije i drugi. Progon Atanazija Velikog i jačanje filoarijanskih struja nakon Nicejskog koncila dobar su pokazatelj nestabilnosti i prevrtljivosti vjerske politike koju je vodio Konstantin I.

Ključne riječi: Konstantin I., vjerska politika, Nicejski koncil, Arije, Atanazije Veliki, euzebijevci.

Uvod

Godina 2013. u raznim je dijelovima kršćanskog svijeta prošla u znaku različitih manifestacija i obilježavanja 1700. obljetnice tzv. Milanskog edikta iz 313. godine i zaslugâ za njegovo izdavanje koje se pripisuju Konstantinu I., tadašnjem caru zapadnog dijela Rimskog Carstva. Tako smo osobito te jubilarne godine imali priliku nešto više čuti o »najnježnijem, najdražem i najblažem čovjeku koji je ikada postojao«¹, o čovjeku koji je izgarao od »neumorne brige za svoje Crkve«², koji se »očinski brinuo za sve stanovnike Carstva«³ i koji se čak smatrao »biskupom onih izvana«⁴. Ovaj članak želi biti skroman doprinos spomenutoj obljetnici s osobitim osvrtom na pitanje Konstantinove vjerske politike kakvu je provodio tijekom i nakon Koncila u Niceji 325. godine. Neumornog i brižnog ratnika, hrabrog vojskovođu i odlučnog političara Konstantina prvi kršćanski povjesničar, otac crkvene povijesti, biskup Euzebije iz Cezareje Palestinske, počastio je različitim naslovima časti kao što su »najbolji car«⁵, »pobjednički car«⁶, »najdraži car«⁷, »najmoćniji pobjednik«⁸, »novi Mojsije«⁹, »blaženi«¹⁰, »Božji prorok«¹¹, »neslomivi«¹² »pobožni car«¹³, »veliki car«¹⁴. Od svih tih časnih vojnih i teoloških naslovâ do danas se kao redoviti naziv za Konstantina zadržao samo zadnji koji je tako potisnuo ostala identifikacijska nazivlja koja su pratila njegovo ime: Flavius Valerius Aurelius Constantinus Augustus. Mnogi kršćanski povjesničari koji su došli nakon Euzebija ne dijele njegov odveć nekritički stav prema caru Konstantinu koji je vidljiv i iz samih naslova koje mu pripisuje. Kasniji istraživači toga razdoblja crkvene povijesti te života i djela Konstantina Velikog s više kritičnosti pristupaju proučavanju i vrednovanju spomenute epohe. Tako će za neke kasnije povjesničare Konstantin Veliki jednostavno biti »ubojiti egoist željan vlasti«¹⁵ a nipošto osoba

¹ EUSEBIUS, *Life of Constantine*, Averil Cameron – Stuart G. Hall (ur.), New York, 1999., 1, 46.

² *Isto*.

³ *Isto*, 4, 1, 1.

⁴ *Isto*, 4, 24.

⁵ Euzebije CEZAREJSKI, *Crkvena povijest*, Marijan Mandac (ur.), Split, 2004., 10, 7, 3.

⁶ *Isto*, 10, 9, 8.

⁷ *Isto*, 10, 8, 6.

⁸ *Isto*, 10, 9, 6.

⁹ EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 1, 12.

¹⁰ *Isto*, 1, 11, 2.

¹¹ *Isto*, 1, 19.

¹² *Isto*, 1, 6.

¹³ Euzebije CEZAREJSKI, *Crkvena povijest*, 10, 9, 7.

¹⁴ *Isto*, 10, 7, 2.

¹⁵ Jacob BURCKHARDT, *The Age of Constantine the Great*, London, 1949., 293.

čije su »duhovne kvalitete dosegnule vrhunac ljudskog savršenstva«¹⁶, kao što je nekoć bio za Euzebija. Čini se da je Euzebije Cezarejski bio gotovo opsjednut Konstantinovom pojavom i njegovim vojnim uspjesima koje je pripisivao izravnoj Božjoj intervenciji i carevoj pobožnosti. Takva nekritička opsjednutost ugušila je u njemu svaki mogući pokušaj objektivnijeg prikaza cara Konstantina i kao osobe a i kao političkog, vojnog i vjerskog vođe. Euzebije sustavno i brižljivo prešućuje Konstantinove grijehе i moralne padove. Konstantin je za Euzebija jednostavno heroj kojeg je on osobno beatificirao svojim djelom *O Konstantinovu životu*, napisanim odmah nakon Konstantinove smrti. U svom entuzijazmu Euzebije će otići sve dotle da će usporediti cara i Krista, što može ostaviti dojam da je djelo kršćanskog cezara važnije od Kristova djela. U svakom slučaju, za Euzebija je Konstantin I. bio neka vrsta drugog Spasitelja. Treba imati u vidu i to da je Euzebije Cezarejski živio u trima vrlo različitim povijesnim vremenima: vremenu tolerancije, vremenu velikog progonstva i vremenu Konstantinova obrata. Sve je to odlučujuće utjecalo na Euzebijevu percepciju prvoga kršćanskog cara i njegove uloge u povijesti kršćanske vjere.

1. Prvo Konstantinovo uplitanje u unutarcrkvena pitanja

Vjerska politika oko koje se Konstantin Veliki svim silama od samih početaka angažirao i gdje ništa nije prepuštao slučaju, baš kao i na bojnopolju, može se sažeti u dvije riječi: mir i sloga. Tako je glavni interes njegove vjerske politike usmjeren prema stvaranju željene stabilnosti i jedinstva u prostranom carstvu koje ne može opstati bez mira i sloge. Nakon svog »obraćenja« na kršćanstvo i pobjede nad Maksencijem kod Milvijskog mosta 312. godine, pobjede koju pripisuje kršćanskom Bogu, Konstantin, barem izvana, prekida s dotadašnjom višestoljetnom praksom rimskih imperatora tirana koji su se prema kršćanima i njihovoj vjeri odnosili kao prema nedopuštenoj religiji (*religio illicita*). Konstantinovo »obraćenje« na kršćansku vjeru vrlo je problematično jer nam taj podatak prenosi samo Euzebije Cezarejski u svom spomenutom panegiričkom djelu,¹⁷ koje je napisao dvadeset šest godina nakon događaja o kojem piše, a što kasnije kopiraju i drugi kršćanski povjesničari. Euzebiju je, prema njegovu vlastitu kazivanju, sâm car Konstantin ispričao na samrti, i to pod zakletvom, da je na nebu prije bitke kod Milvijskog mosta vidio znak križa »u kojem će pobijediti« svog neprijatelja. Pitanje Konstantinove iskrenosti i njegove reli-

¹⁶ EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 4, 54, 1.

¹⁷ *Isto*, 1, 28, 1–2.

giozne svijesti uvijek će ostati u znaku različitih hipoteza koje opet na kraju ostaju upitne.

Konstantin, car Zapada, i Licinije, car Istoka, zajedno 313. godine izdaju reskript, poznat kao Milanski edikt, kojim se kršćanima daje i garantira sloboda bogoslužja. Tom prigodom su Licinije i Konstantin postali ne samo vojni saveznici nego ih je vezala i rodbinska veza budući da se Konstantinova polusestra Konstancija udala za Licinija. Kršćanstvo će od toga trenutka prvi put unutar Rimskog Carstva pravno postati dopuštena religija (*religio licita*). Konstantin sve više uzima aktivnog udjela u rješavanju internih problema s kojima se suočavala kršćanska zajednica. Svoju ulogu cara kojeg zanimaju unutarcrkvena pitanja, svoj aktivni interes i prvo uplitanje u teološke diskusije pokazuje kod saziva prvih sinoda, najprije u Rimu 312. godine, gdje se obraća rimskom biskupu Milcijadu tražeći od njega da organizira sinodu na kojoj će se riješiti pitanje razdora u Kartagi (donatistička šizma) i gdje ga informira da među biskupima postoje podjele koje trebaju što prije prestati.¹⁸ Druga sinoda održana je po odluci cara Konstantina u Galiji, u Arlesu 314. godine kako bi prekinula svađe među biskupima.¹⁹ Polemike o kojima govori Euzebije Cezarejski vezane su uz rješavanje donatističke šizme koja je u afričkoj Crkvi nastala kao izravna posljedica velikog progona kršćana od 303. do 311. godine, koji je bio započeo car Dioklecijan. Čini se da su donatistički separatisti jednako iritantno djelovali kako na cara Konstantina tako i na ostale biskupe koje su donatisti smatrali izdajnicima i konformistima. Donatističku šizmu eklezijalne naravi car Konstantin pokušao je riješiti najprije »diplomatskim«²⁰ putem preko spomenutih lokalnih sinoda uz pomoć biskupâ, te preko osobnih saslušanja donatističkih predstavnika koji nisu bili zadovoljni odlukama spomenutih sinoda niti su bili zadovoljni time da se njihovo pitanje rješava izvan Afrike i da ga rješavaju biskupi koji nisu pretrpjeli nikakvo progonstvo. Pitanje crkvene discipline i sakramenata donatistima je bilo temeljno pitanje, a caru Konstantinu najvažniji su bili mir i sloga u Carstvu što je donatistička šizma ugrožavala. Tako je Konstantin jedno vrijeme u Africi morao trpjeti dvije paralelne crkvene strukture. Nakon koncila u Arlesu 314. godine Konstantin je definitivno prekinuo sa svakom tolerantnom politikom prema donatistima, što je bilo povodom različitih vrstama nasilja carskog režima prema donatistima. Međutim, i unutar kršćanske zajednice događali su se neevanđeoski postupci koje su počinili i donatisti a i druga strana.²⁰ Tako prvi

¹⁸ Usp. Euzebije CEZAREJSKI, *Crkvena povijest*, 10, 5, 18–20.

¹⁹ Usp. *Isto*, 10, 5, 21, 23.

²⁰ O različitim vrstama nasilja koje su činili najvatreniji donatistički zeloti izvještava kasnije i sv. Augustin u svojim pismima. Usp. AUGUSTINE, Letter 88; u: Philip SCHAFF (ur.),

put u povijesti zajednice Kristovih učenika u ime svoga Učitelja i crkvene discipline dolazi do vala različitih oblika nasilja unutar same kršćanske zajednice (koja se, također, prvi put cijepa na dvoje), nasilja koje će se tako često ponavljati među kršćanima u kasnijoj povijesti do dana današnjega. »Prvi put država se koristi oružjem da bi maknula biskupa s njegova biskupskog položaja.«²¹ Konstantin i biskupi nisu mirnim putem riješili donatističko pitanje te je ono i dalje trajalo. Uz donatistički problem javlja se još jedno teološko pitanje koji se, također, rađa u Africi, u Egiptu, a koje inicira aleksandrijski prezbiter Arije.

2. Uzavrela atmosfera na Nicejskom koncilu 325. godine

Oko 320. godine čitavu će Crkvu potresti jedan novi slučaj, čime će otpočeti i novo razdoblje teoloških diskusija u koje će biti uključeni svi veliki teolozi IV. stoljeća. Arije, vremešni i popularni prezbiter u Aleksandriji, počinje u svojim propovijedima naučavati da je Krist stvorenje i da nije pravi Bog te otvara dotad najveću teološku polemiku i krizu koja zahvaća čitavu Crkvu.²² Prva faza polemike odvija se u Aleksandriji, premda nam dokraja nisu jasni njezini počeci zbog pomanjkanja dokumentacije.²³ Car Konstantin je bio zauzet vojnim zadacima i bitkama, sve dok 324. godine nije pobijedio i posljednjeg neprijatelja, svojega šogora Licinija, nakon čega postaje jedini car monarh koji ni s kim više ne mora dijeliti vlast. Nakon što je postao jedini vladar obaju dijelova Carstva, došavši do političke i vojne pobjede, saznaje da u Crkvi i dalje nema ni mira ni sloge. Informiran je o novom slučaju Arija i njegova spora s lokalnim biskupom Aleksandrom, koji dodatno remeti Konstantinove ideale o miru i slozi u svim porama društvenog i javnog života. Uz donatističku šizmu sada je na pomolu još jedan novi raskol koji prijeti afričkoj Crkvi. Čuvši za

Nicene and Post-Nicene Fathers, I, Grand Rapids, 1956., 371–372; AUGUSTINE, Letter 185, 7,27, u: Philip SCHAFF (ur.), *Nicene and Post-Nicene Fathers*, IV, Grand Rapids, 1956., 643.

²¹ Usp. Johannes ROLDANUS, *The Church in the Age of Constantine*, New York, 2006., 40.

²² O počecima arijanske krize izvještavaju nas crkveni povjesničari Sokrat, Sozomen, Teodoret Cirski i Rufin, čije izvještaje treba uzeti s oprezom jer su podaleko od samih događaja o kojima pišu. Usp. SOCRATES, *History of the Church*, Valesius (ur.), London, 1853., 1, 5–7; SOZOMEN, *History of the Church*, Edward Walford (ur.), London, 1885., 1, 15; Teodoro di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, Antonino Gallico (ur.), Roma, 2000., 1, 2; RUFINUS, *Historia ecclesiastica* u: Jacques Paul MIGNE (ur.), *Patrologia cursus completus. Series Latina*, XXI, Paris, 1849. Osim njih o arijanskoj krizi piše i radikalni arijanac, povjesničar Filostrogije iz Kapadocije, čiji izvještaj uzimamo s još većom rezervom zbog njegovih arijanskih stavova. Otac crkvene povijesti Euzebij iz Cezareje u svojoj *Crkvenoj povijesti* šuti o najvažnijim događanjima i počecima krize, a osobito o Nicejskom koncilu, čiji je sudionik i sâm bio.

²³ Usp. Manlio SIMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, Roma, 1975., 26.

nove dispute koje se sada šire po Egiptu i Libiji, koje prijete miru i stabilnosti Carstva, Euzebije kaže da je car bio »šokiran«²⁴ i da je polemiku između aleksandrijskog prezbitera Arija i njegova biskupa Aleksandra doživio kao »osobnu katastrofu«²⁵. Car Konstantin opet se osobno uključuje u rješavanje novonastale unutarcrkvene teološke krize. No, Konstantin Veliki bio je teološki analfabet koji se nije razumio u teološka pitanja i probleme koje je pokušavao rješavati. Zato mu je Hozije iz Kordobe ispočetka vrlo dobro došao kao savjetnik za vjerska pitanja. Konstantin je već za vrijeme rješavanja donatističkog pitanja stekao određeno iskustvo u rješavanju unutarcrkvenih pitanja, premda nisu na zadovoljavajući način riješena. Euzebije iz Cezareje²⁶ i Teodoret Cirski²⁷ izvještavaju nas kako se Konstantin pokazao kao miroljubivi pacifist i ponudio se biti posrednikom između biskupa Aleksandra i prezbitera Arija te da ih je, preko pisma koje im je po svom savjetniku za vjerska pitanja Hoziju iz Kordobe poslao, pozvao da se ne svađaju oko riječi koje su nevažne i nebitne. Radilo se o redcima iz Knjige Mudrih izreka 8,22, gdje o mudrosti čitamo da za sebe kaže »Jahve me stvori kao počelo svoga djela, kao najraniji od svojih čina, u pradoba«. U tom pismu ih poziva, između ostaloga, da se »ispričaju jedan drugome i da se izmire«²⁸ te da se klone stvari koji više priliče »dječjim budalaštinama negoli razboritosti svećenikâ i učenih ljudi«²⁹.

Konstantinov pismeni intervent, koji Teodoret Cirski naziva »mudrim i divnim savjetom«³⁰, nije uspio jer nije smekšao ni Aleksandra ni Arija. Polemika se još više zaoštrila. Njihova međusobna i lokalna unutarcrkvena polemika počinje se širiti i izvan granica Egipta. U nju se sada uključuju i drugi važni predstavnici kršćanskih zajednica, biskupi i teolozi iz drugih crkvenih pokrajina Istoka, a ponešto i Zapada, a od najvažnijih spomenimo samo Euzebija iz Cezareje, Euzebija iz Nikomedije i Atanazija iz Aleksandrije. Pobjednički duh Konstantina Velikog remetila je, sada proširena, teološka polemika izazvana Arijevom herezom, njegovim radikalnim subordinacionizmom u teologiji o Logosu. Euzebije kaže da se stanje pogoršalo do te mjere da je »biskup jednog grada ustajao protiv biskupa drugog grada i da su narodi ustajali jedni protiv drugih«³¹, što je kod cara Konstantina »izazivalo duševnu bol«³². Čini se da je

²⁴ EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 2, 61, 2.

²⁵ *Isto*, 2, 63.

²⁶ Usp. *Isto*, 2, 3.

²⁷ Usp. Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 7.

²⁸ EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 2, 70.

²⁹ *Isto*, 2, 70, 3.

³⁰ Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 8.

³¹ EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 3, 4.

³² *Isto*, 3, 4.

car novonastalu vjersku kriznu situaciju shvatio kao poziv na »sveti rat« protiv nevidljivog neprijatelja nesloge i razdora kojeg pod svaku cijenu mora pobijediti. U duhu svoje politike očuvanja mira i sloge pod svaku cijenu u svom ujedinjenom Carstvu, što počinje vrijediti i za religijsko područje, Konstantin kao apsolutni vladar s neograničenom moći nikako ne ostaje neutralan ni što se tiče Arijeve hereze. Želi da među zavađenim prezbiterima i biskupima dođe do mira i sloge što je često ponavljao u svojim govorima, pismima i dekretima koji su se ticali kršćanske vjere. Konstantin kao da je nekako osjećao da će veći broj okupljenih biskupa imati veći utjecaj na širitelja nereda. Zato saziva Koncil u Niceji 325. godine na kojem okuplja dosad najveći broj biskupa sabranih na jednom mjestu.³³ Pretpostavlja se da je na tom koncilu sudjelovalo oko 270 biskupa. Došli su iz svih dijelova Carstva: Europe, Libije, Azije, Arabije, Fenicije, Egipta, Palestine i Perzije. Do danas nam nije poznato čija je bila prvotna ideja da se održi jedan takav opći koncil, koji će u kasnijoj povijesti biti poznat kao prvi ekumenski koncil Crkve. Teško je i pretpostaviti da je car Konstantin kao vojnik i komandant bez ikakve teološke izobrazbe sâm došao na takvu ideju, pa je puno vjerojatnije da je ona plod kojeg od njegovih savjetnika za vjerska pitanja.

Početak prvog ekumenskog koncila Euzebije Cezarejski opisuje dirljivim riječima punim udivljenja opisujući pojavu cara Konstantina. Njegov ulazak u dvoranu u kojoj su sjedili okupljeni biskupi Euzebije opisuje kao ulazak »nebeskog anđela«³⁴ kojeg prate pogledi biskupâ od kojih su mnogi još uvijek nosili različite ožiljke na tijelu od nedavnih progona. Netko od prisutnih je pozdravio cara, nakon čega je nastao tajac u dvorani u kojoj su biskupi »pažljivo buljili u cara«³⁵ očekujući njegovu riječ. Euzebije u svom panegiričnom djelu *Konstantinov život* donosi Konstantinov govor koji je uputio na početku Koncila biskupima i u kojem je izrazio radost što ih je mogao sve zajedno okupiti na jednom mjestu. Istaknuo je da je »unutarnja podjela u Crkvi za njega gora od bilo kakva rata i najljuće bitke«³⁶. Na završetku govora poziva biskupe da »iznesu uzroke podjele među sobom i da pomoću njega zajednički dođu do miroljubive sloge za koju je on molio«³⁷. Euzebije u svom djelu *O Konstantinovu životu* više ne spominje nikakve Konstantinove intervente na Koncilu, osim da je pažljivo slušao što se govorilo te da je na kraju »prevladala jednodušna vjera«³⁸. Kada bismo o Nicejskom

³³ Usp. Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 7, 2; EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 3, 4.

³⁴ EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 3, 10, 3.

³⁵ *Isto*, 3, 10, 11.

³⁶ *Isto*, 3, 12, 2.

³⁷ *Isto*, 3, 12, 3–5.

³⁸ EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 3, 14.

koncilu imali samo ono što piše Euzebije, praktički ne bismo niti znali zašto je Koncil uopće sazvan niti što se na njemu raspravljalo. Euzebije navodi samo općenite tvrdnje o podjeli. Razlog Euzebijeva namjernog prešućivanja dramatičnih trenutaka na Koncilu, i mnogih drugih važnih detalja, pronalazimo u vijesti koju nam prenosi crkveni povjesničar Teodoret Cirski. I on nas izvještava da je Konstantin »na početku držao govor o slozi i miru«³⁹, ali dodaje da je »Euzebije biskup u Cezareji na početku podržavao arijansku herezu a kasnije je potpisao Nicejski simbol«⁴⁰. Euzebiju Cezarejskom zato nije bilo u interesu da se sporni detalji rješavanja Arijeva kristološkog krivovjerja na Koncilu saznaju od njega, budući da ni sâm ispočetka nije imao jasne kristološke stavove nakon izbijanja krize. Osim toga, Atanazije će ga kasnije svrstati među arijance, optužujući ga da je i on poput Arija »otvoreno govorio da Krist nije pravi Bog«⁴¹. Štoviše, ispočetka je Ariju pružio i utočište u Cezareji nakon što je bio ekskomuniciran iz Aleksandrije. Osim toga, Euzebije nekoliko mjeseci prije početka Koncila u Niceji neće htjeti potpisati osudu Arijeva nauka na lokalnom koncilu u Antiohiji, koji se upravo bavio Arijevim krivovjerjem. Tako on na Nicejski koncil dolazi s hipotekom osude i sumnjive vjeroispovijesti. I zato su svi detalji vezani uz rješavanje Arijeva pitanja za Euzebiju vruća i škakljiva tema koju elegantno prešućuje i zaobilazi. Na Koncilu u Niceji Euzebije će se predomisliti i potpisati Arijevu osudu. To mu spočitava i zamjera Atanazije u svom spisu *O obrani Nicejskog vjerovanja*, gdje se čudi i kaže kako je »Euzebije ono što je jučer zanijekao, kasnije potpisao, zbog čega se morao opravdavati zajednici kojoj je bio na čelu i zbog čega je bio posramljen«⁴².

Tijek odvijanja Koncila u mnogim detaljima nije nam poznat jer nemamo službenih koncilskih spisâ. Međutim, na temelju koncilskih odluka i kasnijih pisama »mogu se razaznati dva glavna dijela Koncila«⁴³. U prvom dijelu se došlo do osude Arijeva nauka, koji je zanijekao Kristovo božanstvo. Krist za njega nije bio pravi Bog, pravi Sin Božji. U drugom dijelu Koncila, težem i mučnijem, trebalo je pozitivno iznijeti nauk koji će s jedne strane biti jasan i precizan, a s druge takav da isključuje Arijevu herezu. Teodoret nas izvještava da su »koncilski oci sastavili formulu vjere koju su predstavili na Koncilu a koju su Arijevi istomišljenici poderali i proglasili nevaljanom i pogrešnom.

³⁹ Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 7, 11.

⁴⁰ *Isto*, 1, 8, 15.

⁴¹ Usp. ATHANASIUS, *De Decretis Nicaenae Synodi*, 17, u: Archibald ROBERTSTON (ur.), *Nicene und Post-Nicene Fathers*, IV, Edinburgh, 1892.

⁴² ATHANASIUS, *Select Works and Letters*, u: Archibald ROBERTSTON (ur.), *Nicene und Post-Nicene Fathers*, IV, 153.

⁴³ Manlio SIMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, 81.

Nakon toga je nastao velik nered. Arije i s njim još dvojica biskupa su bili ekskomunicirani.⁴⁴ Zbog pomanjkanja podataka ne znamo točno sve detalje o vrsti i intenzitetu nereda koji je nastao te kako je car Konstantin u takvim prilikama reagirao. Euzebije samo kaže da je car »blago mirio suprotstavljene strane«⁴⁵. Donesena je Nicejska vjeroispovijest u kojoj stoji da je Krist *istobitan* Ocu, što Arije nije prihvatio. Konstantin je naložio da svi koncilski oci moraju potpisati tekst ispovijesti, a tko ne bude htio potpisati, bit će ekskomuniciran i poslan u egzil. Da bi pratio potpise svakoga pojedinog biskupa, Konstantin je odredio jednoga svog službenika da nadgleda proceduru potpisivanja. Tako su i »umjereni arijanci, a i oni radikalniji potpisali«⁴⁶ nešto s čime se nisu u potpunosti slagali. Vjerojatno je na te koncilske oce mislio Teodoret kad piše da su neki potpisali »neiskreno«⁴⁷, među kojima su bili biskupi Euzebije Cezarejski i Euzebije iz Nikomedije, a ovaj potonji uskoro će postati jedan od glavnih protagonista filoarijanske teologije. Na svečanom završetku Koncila, koji je pao baš u godini Konstantinove dvadesetogodišnje vladavine, car Konstantin je opet održao govor u kojem je pozvao na »mir i slogu«⁴⁸, priredivši svečanu gozbu za sve sudionike Koncila. Što je Konstantin mislio o Ariju u tom trenutku, saznajemo iz nekih pisama. U pismu koje je uputio Crkvi u Aleksandriji hvali slogu »biskupâ protiv Arijeva smrtnog otrova, vražjeg sluge koji je konačno poražen«⁴⁹. Osim toga, u drugom pismu upućenom biskupima i narodu na početku konstatira da je »Arije oponašao zle i pokvarene ljude i da je pravedno što je završio tako sramotno«⁵⁰. U istom pismu car nastavlja kako »sve Arijeve spise treba spaliti da ne ostane nikakav spomen na njega. A svakoga tko bi pokušao sakriti kakav njegov spis, čeka smrtna kazna.«⁵¹ Što je pak car Konstantin mislio o samom sebi, osim da je na bojnopolju nepobjedivi ratnik, čitamo u jednom njegovu pismu koje je odsutnim biskupima uputio o odlukama toga koncila: »Prije svega smatram svojom dužnošću da se čuva jedna vjera, jedna ljubav i jedan pobožni kult svemogućem Bogu. Ali s druge strane, ne bi bilo moguće imati stabilan i siguran poredak da se svi biskupi, ili barem većina njih, nisu sastali zajedno na jednom mjestu [...] nakon što sam vas okupio u što većem broju i nakon što sam i ja bio prisutan kao jedan od vas

⁴⁴ Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 7, 15–16.

⁴⁵ EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 3, 13, 1.

⁴⁶ Usp. Manlio SIMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, 85.

⁴⁷ Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 7, 16.

⁴⁸ EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 3, 21.

⁴⁹ SOCRATES, *History of the Church*, 1, 9; SOZOMEN, *History of the Church*, 1, 21.

⁵⁰ SOCRATES, *History of the Church*, 1, 9.

⁵¹ Usp. *Isto*.

(ne bih, naime, mogao reći da nisam službenik poput vas i da se zbog toga živo ne radujem) sva pitanja su razmotrena na prikladan način [...] dakle, više nema mjesta nikakvoj neslozi ni diskusiji u pogledu vjere.«⁵²

3. Prevtljivi optimizam i nedosljedna vjerska politika cara Konstantina

U svjetlu poslijekoncilskih događanja Konstantinov optimizam i zadovoljstvo ubrzo će splasnuti jer će se teološke polemike oko Arijeva nauka i recepcije Nicejskog simbola još više rasplamsati i to neočekivanim intenzitetom. Konstantinovi snovi o miru i slozi unutar Crkve rasplinuli su se u samo nekoliko mjeseci. Krhke interesne koalicije stvorene na Nicejskom koncilu 325. godine između aleksandrijskog biskupa te nekih biskupa Male Azije i Palestine da bi se osudilo Arija ubrzo će se nakon Koncila raspasti. Osim toga, međusobni antagonizmi koji su postojali i prije među tada najprestižnijim istočnim biskupskim sjedištima Aleksandrije i Antiohije, a ubrzo i Carigrada, bit će dodatni teret koji će uzrokovati i pogodovati antinicejskoj reakciji i udaru na Nicejsku vjeroispovijest. Teško da je car Konstantin mogao znati za mnoga i raznolika nezadovoljstva koja su postojala među biskupima istočnog dijela Carstva a koja su ubrzo nakon Nicejskog Koncila 325. godine došla do izražaja. O nastavku Arijeve krize i nakon toga Koncila čitamo kod spomenutih crkvenih povjesničara i u Atanazijevim antiarijanskim spisima, osobito u njegovoj apologiji protiv arijanaca. Glavni protagonisti toga poslijekoncilskog razdoblja pa sve do 337. godine, tj. do godine smrti cara Konstantina, prvenstveno će biti istočni biskupi Euzebije Cezarejski, Euzebije iz Nikomedije i Atanazije iz Aleksandrije. U međusobnim razračunavanjima suprotstavljene strane pokušavat će, svaka na svoj način, zadobiti naklonost cara služeći se različitim sredstvima. Udar na netom donesenu ispovijest vjere da je *Sin istobitan Ocu* koju je Konstantin, čini se, više želio negoli koncilski oci, dogodio se malo poslije završetka Koncila. Konstantin je garantirao valjanost Nicejskog koncila koja na takav način dotad nije postojala. Jednim dekretom iz 326. godine herezu je proglasio nezakonom.⁵³ To je značilo da je država preuzela na sebe brigu da anatemizira svaki nauk koji bi odudarao od onog kakav je Koncil donio. Zataškavano nezadovoljstvo na Koncilu sada je došlo do izražaja kod onih biskupâ za koje Teodoret Cirska kaže da su donesenu vjeroispovijest potpisali »neiskreno«. Potpisali su nešto s čime se ne slažu samo zato jer su bili pod

⁵² Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 10, 2.

⁵³ Usp. Johannes ROLDANUS, *The Church in the Age of Constantine*, New York, 2006., 82.

pritisakom carevih sankcija i »u strahu od mnoštva biskupa«⁵⁴. Neki biskupi su, naime, bili vrlo nezadovoljni uvođenjem nebiblijskoga i dvosmislenoga filozofskog pojma *istobitan* u teološki rječnik. Prema njima radilo se o novotariji: početak uvođenja filozofskog pojmovlja u vjeroispovjedne formule, što je dotad bilo nezamislivo i nedopustivo. Konstantin je iznenađen novonastalom i neočekivanom situacijom koja prijeto slozi i miru za koju se toliko zauzimao. Uočavajući gdje se krije nova opasnost od podjele i razdora, samo nekoliko mjeseci nakon završetka Nicejskog koncila 325. godine, u egzil će poslati arijance Euzebija iz Nikomedije i Teognida iz Niceje. Euzebiju i Teognidu uputio je pismo u kojem okrivljuje Euzebija da je »sudjelovao u tiranskoj okrutnosti«⁵⁵. Osim toga, optužuje Euzebija da je »blagonaklono prihvatio«⁵⁶ filoarijanske prezbitere koje je on dao prognati iz Aleksandrije u Nikomediju. O nenadanoj i neočekivanoj promjeni situacije nakon Koncila Konstantin sam govori u netom spomenutom pismu Euzebiju i Teognidu, u kojem kaže: »Na Koncilu u Niceji prije svega smo htjeli postići slogu kojoj je prijeto svojom ludošću Arije iz Aleksandrije a koja sada dobiva snagu od zle i zlokobne Euzebijeve gorljivosti.«⁵⁷ Međutim, u dvjema godinama nakon Koncila arijanski lobi toliko je ojačao da su cara Konstantina uvjerali da vjera onih koje je prognao nakon Nicejskog Koncila nije u suprotnosti s nicejskim simbolom vjere. Neupućenost i nesigurnost Konstantinove vjerske politike koja gotovo da graniči s njegovom nedosljednošću ovdje je kulminirala. Njegov vjerski oportunistički i pragmatički dolazi do punog izražaja u promjeni vjerske politike prema prognanim filoarijanskim biskupima. Takva je vjerska politika vidljiva već i kod njegovog rješavanja donatističkog pitanja.⁵⁸ Radikalnoj promjeni Konstantinove vjerske politike pridonijele su, između ostaloga, i »žene na carskom dvoru: Konstantinova majka Jelena, polusestra Konstancija, rođakinja Bazilina izravno su favorizirale bilo Ariju bilo neizravno njegove pristaše«⁵⁹. Uskoro će car Konstantin napisati Ariju pismo iz kojega se čak vidi da je car i prije »poticao Ariju da povuče svoje stavove«⁶⁰. Nakon toga, nastavlja Sokrat, u Carigrad su došli Arije i Euzebij gdje su pred carem »pismeno pristali na Nicejsko

⁵⁴ Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 8, 17.

⁵⁵ *Isto*, 1, 20, 1.

⁵⁶ Usp. Hans A. POHLSANDER, *The Emperor Constantine*, New York, 2004., 53.

⁵⁷ Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 20, 5.

⁵⁸ Usp. John L. BOOJAMRA, *Constantine and The Council of Arles: The Foundations of Church and State in the Christian East*, u: *Greek Orthodox Theological Review*, 43 (1998.) 1–4, 138.

⁵⁹ Manlio SIMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, 101. O utjecaju Konstancije vidi u: SOCRATES, *History of the Church*, 1, 25, 48.

⁶⁰ *Isto*.

vjerovanje»⁶¹. Sokrat nadalje napominje da se »Arije pretvarao da pristaje uz Nicejsku vjeroispovijest«⁶² u kojoj nema termina *homoousios*. Arije se iz egzila vratio 327./328. godine, nakon čega ga je car Konstantin »rehabilitirao«⁶³ ali još nije bio primljen u aleksandrijsku kršćansku zajednicu. Saznavši da je Arije rehabilitiran i da se vratio iz egzila, Euzebije iz Nikomedije i Teognid također su tražili od biskupa koji su njega rehabilitirali da rehabilitiraju i njih.

Konstantin, kojemu je u svakom trenutku stalo isključivo do mira i sloge, odobrio je odluke novog koncila održanog 327. godine opet u Niceji da se pret hodno prognani filoarijanski biskupi mogu vratiti u svoja prijašnja biskupska sjedišta. Car Konstantin nije imao svojih osobnih teoloških uvjerenja pa je lako mogao bio meta i žrtva različitih spleta, informacija i dezinformacija onih teologa i savjetnika za vjerska pitanja koji su mu bili najbliži. Tako se i uz dozvolu cara iz progonstva vratio Euzebije iz Nikomedije, koji je odmah započeo propagandu u korist Arija. Prvak u spletkarenju i kovanju urotâ protiv Atanazija, neumornog borca za Nicejsku vjeroispovijest, bit će upravo Euzebije iz Nikomedije. Arijanac Euzebije tako će uskoro na Istoku postati vođa svih onih koji nisu bili zadovoljni odlukama Nicejskog koncila. S vremenom je, kako nas izvještava Teodoret Cirski, biskup Euzebije iz Nikomedije, kojeg naziva »prvakom bezboštva«⁶⁴, »nasilno zadobio moć u Carigradu i počeo je posjećivati cara zadobivajući njegovo povjerenje i pripremati prevare protiv prvaka vjere«⁶⁵. Teodoret prvenstveno misli na Atanazija i Eustatija iz Antiohije. Euzebije se kao biskup najprije preselio iz Bejruta u Nikomediju, koja je prije osnutka Carigrada bila carska prijestolnica, a kasnije se preselio u Carigrad, nakon njegova osnutka 330. godine, protivno kanonima donesenima na nedavnom Nicejskom koncilu 325. godine. Konstantin i ovdje pokazuje simptome svjega političkog i vjerskog relativizma i pragmatizma: pokušavajući uspostaviti ravnotežu među sukobljenim stranama, uvijek nastoji što više ojačati i održati svoj politički i vjerski apsolutizam. Aleksandrijski biskup Aleksandar nije bio na spomenutom koncilu 327. godine niti je popustio Konstantinovu zahtjevu da se Arija i njegove prijatelje ponovno primi u aleksandrijsku kršćansku zajednicu. Aleksandar je ubrzo umro, a na njegovo mjesto za aleksandrijskog biskupa 328. godine doći će mladi Atanazije.⁶⁶

⁶¹ *Isto*.

⁶² *Isto*, 1, 26.

⁶³ Usp. Manlio SIMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, 123.

⁶⁴ Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 19, 2.

⁶⁵ *Isto*, 1, 21, 1.

⁶⁶ Usp. SOCRATES, *History of the Church*, 1, 15; SOZOMEN, *History of the Church*, 1, 17; Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 26, 1.

Odnos cara Konstantina prema mladom Atanaziju također će biti ambivalentan. Atanazije nasljeđuje probleme koji su postojali u aleksandrijskoj zajednici. Osim krize koju je izazvao Arije svojim heterodoksnim naukom, egipatska Crkva je bila pogođena i drugim problemima koji su dolazili iz redova manihejaca i kršćanskih šizmatika melicijevaca.⁶⁷ Upravo će se šizmatici melicijevci žestoko usprotiviti Atanaziju i njegovu izboru za aleksandrijskog patrijarha. Melicijevci će zapravo Atanaziju biti »najteži problem«⁶⁸ jer će Melicije i dalje izazivati nered u Tebaidi i u Egiptu.⁶⁹ Od samih će početaka Melicije i njegovi istomišljenici osporavati Atanazijev izbor za aleksandrijskog biskupa i to će se pitanje kasnije naći i pred carem Konstantinom. Čini se kako se Melicije nadao izboru za carigradskog patrijarha.⁷⁰ Budući da su Melicije i njegovi istomišljenici osporavali biskupske časti Atanaziju, egipatska je Crkva opet ušla u novu šizmu. Podjela i dalje ostaje. Osvrćući se kasnije u svojoj *Apologiji protiv arijanaca* na početke svoje biskupske službe, Atanazije o melicijevcima piše: »Melicijevci su opet poput pasa koji se vraćaju na svoju bljuvotinu počeli unositi nered u Crkve. Kad je to saznao Euzebij, vođa Arijeve hereze kupio je melicijevce mnogim obećanjima postavši njihov tajni prijatelj.«⁷¹ To će Atanazije ponavljati kao ideju vodilju u svim svojim polemičkim spisima protiv arijanaca, euzebijevaca i melicijevaca. Euzebij kaže da su poteškoće koje su nakon koncila u Niceji »privukle Konstantinovu pažnju dolazile upravo iz Egipta«⁷². S vremenom će Melicije i njegove pristaše sklopiti koaliciju s arijancem Euzebijem iz Nikomedije i njegovim pristašama pa će tako udruženi nastupiti pred carem Konstantinom iznoseći različite optužbe protiv Atanazija. Osim toga, Melicije će se udružiti i s drugim arijevcima i Arijevim simpatizerima u zajedničkoj borbi protiv Atanazija. Konstantinov odnos prema Atanaziju ispočetka je bio miroljubive naravi, što nam otkriva i pismo koje je car uputio Crkvi u

⁶⁷ Melicijevci su dobili ime po biskupu Meliciju iz Likopolija koji je za vrijeme Dioklecijanova progona protivno kanonima i običajima uzeo sebi pravo rediti prezbitere u biskupijama biskupâ koji su trenutno bili uhapšeni i u zatvoru. Tako je i u egipatskoj Crkvi nastala šizma čiji je član jedno vrijeme bio i Arije. Nicejski koncil 325. godine pozabavio se i Melicijevom šizmom i u 8. kanonu zaključio da Melicije i dalje ostaje biskup, ali mu se zabranjuju daljnja ređenja, a oni koje je prije zareadio, prezbiteri i đakoni, moraju se pripustiti ponovnom polaganju ruku svojih ordinarija.

⁶⁸ Usp. Arnold HAMPTON – Duane WADE, *The Early Episcopal Career of Athanasius of Alexandria*, London, 1991., 67.

⁶⁹ Usp. Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 26, 4.

⁷⁰ Usp. Arnold HAMPTON – Duane WADE, *The Early Episcopal Career of Athanasius of Alexandria*, 51.

⁷¹ Citirano prema: David M. GWINN, *The Eusebians. The Polemic of Athanasius of Alexandria and the Construction of the »Arian Controversy«*, New York, 2007., 71.

⁷² EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 3, 2.

Aleksandriji iz kojeg saznajemo da se Konstantin osobno uvjerio da je Atanazije »Božji čovjek«⁷³. O udruženom pothvatu spomenutih biskupâ protiv Atanazija govori nam i povjesničar Sokrat.⁷⁴ U međuvremenu je Euzebije iz Nikomedije postao carev savjetnik za vjerska pitanja umjesto Hozija iz Kordobe, kojeg je Euzebije istisnuo. Tako je sada carev savjetnik postao onaj kojeg je car prije koju godinu poslao u egzil i čije je ponašanje u spomenutom pismu nazvao »perverznom«⁷⁵ i za kojeg je tada mislio da »u duši skriva svaku vrstu zla«⁷⁶. Odjedanput anatemizirani biskup, nekoć »kuga«⁷⁷ u Konstantinovim očima, postaje favorizirana osoba dostojna časti carskog savjetnika za vjerska pitanja. Tako se unutar samo nekoliko godina situacija u vjerskom pogledu, zahvaljujući Konstantinovoju oportunističkoj vjerskoj politici, posve preokrenula. Sada one koji brane i zagovaraju Arija ne čeka više smrtna kazna, nego su dobrodošli na carskom dvoru, čak i kao savjetnici. Promjenljivost, prevrtljivost i nedosljednost Konstantinove vjerske politike tako najbolje dolazi do izražaja upravo u kontekstu Konstantinova promjenljiva i nedosljedna odnosa prema Ariju i Euzebiju iz Nikomedije s jedne strane, te kasnije Eustatiju iz Antiohije i Atanaziju iz Aleksandrije s druge strane.

4. Progoni pravovjernih biskupa: posljedica Konstantinova sustavnog vjerskog oportunizma i političkog pragmatizma

Brojni protivnici koje je Atanazije stekao nakon što je postao aleksandrijski patrijarh s vremenom su se samo umnažali. Razlozi za to su višestruki. Prije svega, odbio je prihvatiti u zajedništvo Arija nakon što ga je car to bio tražio. S druge strane, aleksandrijski je biskup bio nepopularna osoba u istočnjačkom episkopatu jer je imao velike crkvene ovlasti na istočnom dijelu Carstva pa je Atanazije s vremenom dobio pogrđni nadimak – kršćanski faraon. Kao treće, spomenimo i to da ni Atanazije nije uvijek štedio svojih sila u pobijanju protivnika, primjenjujući ponekad i nasilničke metode, osobito prema melicijevcima koji su ga često optuživali za primjenu i fizičkog nasilja. U tom smislu su mu dobrodošli brojni egipatski monasi s kojima je nastojao održati što bolje veze. Prva žrtva filoarijanske propagande Euzebija iz Nikomedije, uz podršku cara

⁷³ Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1. Pismo u cijelosti prenosi Atanazije u svojoj *Apologiji protiv arijanaca*, 62 i Sokrat u *Crkvenoj povijesti*, 1, 27, 38.

⁷⁴ Usp. SOCRATES, *History of the Church*, 1, 23.

⁷⁵ Usp. Konstantinovo pismo protiv Euzebija i Teogonija u: Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 20, 3.

⁷⁶ *Isto*, 1, 20, 8.

⁷⁷ Usp. *Isto*, 1, 20, 10.

Konstantina, nakon što je učvrstio svoju poziciju carskog savjetnika za vjerska pitanja, bio je Eustatije, biskup u Antiohiji. Eustatije je bio antiarijanac ali je istodobno bio i protiv čitave aleksandrijske tradicije i teologije kojoj je na čelu bio Origen.⁷⁸ Euzebije iz Nikomedije, zajedno s biskupom imenjekom Euzebijem iz Cezareje, udružiti će se protiv Eustatija iz Antiohije. Teodoret Cirski nas izvještava o zavjeri Euzebija i njegovih pristaša protiv Eustazija u Antiohiji u kojoj sudjeluje i Euzebije iz Cezareje.⁷⁹ Teodoret piše da se »Euzebije pod izlikom da želi posjetiti Jeruzalem, zaustavio u Antiohiji, prevarivši tako cara koji ga je opskrbio potrebnim prijevozom i počastima«⁸⁰. To je Euzebije Nikomedijski iskoristio tako da se u Antiohiji 330. godine održao koncil kojem je predsjedao Euzebije Cezarejski, koji je osudio Eustatija. Eustatije je na koncu lažno optužen za nemoral nakon čega je bio protjeran iz Antiohije. Na kraju Teodoret, pišući o tom događaju, navodi: »Drugi biskupi, kojih nije bilo malo, prvaci apostolske vjere, usprotivili su se Euzebijevim optužbama protiv Eustatija, ali su se euzebijevci što je brže bilo moguće uputili caru uvjerivši ga da je optužba protiv Eustatija ispravna i da je smijenjen pravedno. Tako su potjerali atletu ispravne vjere i čistoće kao da je preljubnik i tiranin.«⁸¹ U antiohijskoj zajednici nastali su nemiri a na kraju i raskol jer je na biskupsku stolicu zasjeo filoarijanac, s čime se složio i car Konstantin. Car je morao poslati svoje ljude da »smire novonastale nered«⁸². Eustatijeve pristaše prozvaše eustatijevcima koji su se odijelili od onih koji su bili »zaraženi Arijevom kugom«⁸³, koju je predstavljao novi biskup. Car Konstantin ponudio je Euzebiju Cezarejskom da preuzme antiohijsku biskupsku stolicu, ali je on to odbio. Razlog odbijanja jedne takve prestižne ponude moguće je tražiti i u pretpostavci da bi se Euzebije tako javno izložio kao filoarijanac.⁸⁴

Nakon Antiohije uslijedili su napadi na Egipat. Tako imamo drugi slučaj zavjere Euzebija iz Nikomedije i njegovih istomišljenika, koji je sada uperen protiv mladog Atanazija, koji je postao aleksandrijski biskup 328. godine s nepunih trideset godina života. Olakotna okolnost Euzebijeva bila je ta što je Atanazije u svojoj sredini imao već jaku opoziciju u Melicijevim pristašama. Organizirali su šizmatičku Crkvu postavši tako »egipatski donatisti«⁸⁵. Euze-

⁷⁸ Usp. Manlio SIMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, 75.

⁷⁹ O dotičnoj uroti vidi: Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 21, 1–9.

⁸⁰ *Isto*, 1, 21, 2.

⁸¹ *Isto*, 1, 21, 9. O nepravednoj osudi biskupa Eustatija progovara i SOZOMEN, *History of the Church*, 1, 19.

⁸² *Isto*, 2, 19.

⁸³ Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 22, 2.

⁸⁴ Usp. Johannes ROLDANUS, *The Church in the Age of Constantine*, 83.

⁸⁵ Usp. *Isto*.

bije će pridobiti melicijevce koji će ga vrlo dobro informirati o Atanazijevu ponašanju i postupcima. Melicijevci su od početka protiv Atanazija iznosili optužbe da je zloupotrebljavao vlast, da nije imao dovoljno godina za biskupsko ređenje, da je primjenjivao nasilje protiv Melicijevih pristaša i sl. Osim toga, slučaj Arija i njegove potpune rehabilitacije u aleksandrijskoj Crkvi, kojoj se Atanazije protivio, još nije bio dovršen, premda je to car tražio. Povjesničar Sokrat prenosi nam vijest da su u uroti protiv Atanazija, osim Euzebija iz Nikomedije i Euzebija iz Cezareje, sudjelovali i drugi biskupi: Teognid iz Niceje, Maris iz Kalcedona, Urzacije iz Singidunuma (današnji Beograd), Valens iz Murse (današnji Osijek).⁸⁶ Atanazije se energično branio protiv lažnih optužaba svojih protivnika tako što je razgovarao i sa samim carem. Kad je car nakon razgovora uvidio da su optužbe protiv Atanazija lažne, »otpravio ga je s darovima«⁸⁷. Međutim, optužbe su se postupno širile i množile, premda je većina njih bila lažna. Nijedna optužba protiv Atanazija nije se odnosila na doktrinu, nego samo na disciplinu, na Atanazijevo ponašanje.⁸⁸ Takav razvoj događaja mogao je mirno teći jer je Euzebije iz Nikomedije imao »veliki utjecaj na cara Konstantina«⁸⁹. Atanazija su prikazivali kao glavnog uzročnika svih nereda u Egiptu i šire. O pristašama Euzebija iz Nikomedije Atanazije kasnije piše u svojim polemičkim antiarijanskim spisima. U tako napetoj situaciji Atanazijevi protivnici dolaze na ideju da se održi koncil koji će ispitati sve optužbe koje se iznose protiv njega. Teodoret nas izvještava da su »euzebijevci uvjerali cara da je ono što Atanazije govori i kako se ponaša nepodnošljivo te su ga molili da se sazove koncil u Cezareji Palestinskoj u kojoj su njegovi neprijatelji bili najbrojniji«⁹⁰. Čini se da su euzebijevci vršili snažan pritisak na cara, koji je o Atanaziju ispočetka imao pozitivno mišljenje. Car je, čini se, opet u kratkom vremenu popustio pritisku u želji da se dođe do mira i sloge koji su narušeni unutarnjim previranjima u Crkvi. Euzebijevci su uspjeli uvjeriti cara da je jedan takav koncil potreban, na što je car i pristao. Međutim, znajući da ga na zakazanom koncilu ne čeka nikakvo dobro, »Atanazije se na njemu nije ni pojavio«⁹¹. Euzebijevci su po svaku cijenu htjeli maknuti Atanazija iz Aleksandrije kao što su iz Antiohije maknuli Eustatija. A maknuti Ata-

⁸⁶ Usp. SOCRATES, *History of the Church*, 1, 27, 49.

⁸⁷ Usp. *Isto*.

⁸⁸ O izmišljenim i lažnim optužbama koje su protivnici iznosili protiv Atanazija vidi *Isto*, 1, 27, 49–50. O intrigama arijanaca i melicijevaca protiv Atanazija vidi SOZOMEN, *History of the Church*, 2, 22.

⁸⁹ SOZOMEN, *History of the Church*, 2, 22.

⁹⁰ Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 28, 2.

⁹¹ *Isto*, 1, 28, 3.

nazija iz Aleksandrije nisu mogli bez koncila. U mnoštvu različitih informacija i dezinformacija koje su neprestano stizale do cara Konstantina te različitih optužaba i protuoptužaba koje su obje strane iznosile bilo da se brane bilo da se optužuju, može se činiti, kako navodi povjesničar Sozomen, da je car bio u nedoumici kome vjerovati.⁹² U cilju očuvanja sloge i mira car piše Atanaziju i naređuje mu da »svakoga mora pripustiti u crkveno zajedništvo tko to zatraži. Ukoliko čujem da si nekoga tko bi želio to zajedništvo spriječio ili mu ga branio, dekretom ću te ukloniti i poslati na neko drugo mjesto.«⁹³ Ali Atanazije i dalje ustrajava i tvrdi, nastavlja Sozomen, da arijancima »nije mjesto u zajedništvo s Katoličkom crkvom«⁹⁴. Nakon ovako rezolutnog odbijanja bilo je jasno da se Atanazija pošto-poto mora maknuti. Čekao se samo prigodan čas. Kad je car od Atanazijevih protivnika saznao da se Atanazije nije pojavio na zakazanom koncilu u Cezareji Palestinskoj 334. godine te da je on i dalje uzročnik nemira i nereda u Egiptu, na nagovor istih protivnika osobno je sazvaio koncil koji se imao održati u Tiru 335. godine. Mnogi suvremeni povjesničari, pa i oni koji nisu skloni Atanaziju, priznaju da je koncil u Tiru organiziran isključivo s namjerom da se osudi i iz Aleksandrije protjera Atanazija. A to nije bilo moguće bez državnog aparata jer je car jedini »imao moć pripremiti, organizirati i kontrolirati tijekom koncila te tako doći do željenog cilja«⁹⁵. Na koncilu udruženo djeluju arijanci, euzebijevci i melicijevci. Tako je nastao savez šizmatika i heretika protiv Atanazija. Nemoguće je iz danas nama dostupne dokumentacije toga vremena rekonstruirati čitav i točan slijed događanja. Jer su i Atanazijevi polemički spisi protiv arijanaca previše subjektivni. Čitavo razdoblje od 328. godine. pa do koncila u Tiru Atanazije će kasnije opisati u svom polemičkom spisu *Apologija protiv arijanaca*, koji će pisati nakon što se vratio iz prvog progonstva 337. godine. Euzebije Cezarejski, koji je vjerojatno predsjedao koncilom u Tiru, prenosi nam Konstantinovo pismo koje šalje sudionicima koncila kako bi se »povratila sloga koja je uništena arogancijom nekolicine osoba«⁹⁶. Osim toga, u istom pismu car naređuje da svi »pozvani moraju doći na koncil i ispoštovati carev dekret ukoliko ne žele biti prognani«⁹⁷. Atanazije tako više nije mogao izbjeći koncil na kojem će biti osuđen i prognan. Na koncilu su ponovljene stare i većinom neutemeljene optužbe protiv njega tako da je na

⁹² Usp. SOZOMEN, *History of the Church*, 2, 22.

⁹³ *Isto*.

⁹⁴ *Isto*.

⁹⁵ Manlio SIMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, 124.

⁹⁶ EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 4, 42, 1. Pismo nam prenosi i Teodoret Cirski: Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 29, 1–7.

⁹⁷ *Isto*.

kraju, nakon što je pobjegao noću iz grada, u odsutnosti bio osuđen i prognan.⁹⁸ O svemu je obaviješten car a i ostali biskupi kojima je naloženo da s Atanazijem prekinu zajedništvo. Atanazije je tako prvi put završio u egzilu od sveukupno pet progona koliko ih je za života i biskupske službe doživio. Car je odobrio Atanazijevu osudu iako ga je, kako smo vidjeli, ispočetka smatrao »Božjim čovjekom«. Kako je Atanazije doživljavao euzebijevce saznajemo iz njegova kasnijeg *Encikličkog pisma* s koncila u Aleksandriji održanog 338. godine i iz njegove *Apologije protiv arijanaca*. Između ostaloga piše: »Tko su ljudi koji su uzrok ubojstvima i progonima? Nisu li to oni? Tko su ljudi koji, iskorištavajući carski patronat, kuju zavjere protiv biskupâ? Nisu li to euzebijevci, a ne Atanazije kako oni pišu? Nisu li oni ti [...] koji ne prežu ni od kakve klevete samo da bi mogli uništiti nekog biskupa koji neće pristati uz njihovu bezbožnu herezu? To je bio razlog neprijateljstva euzebijevaca, to je bio razlog za ono što se dogodilo u Tiru.«⁹⁹ U svim svojim polemičkim spisima protiv arijevac i euzebijevaca Atanazije prikazuje euzebijevce kao »Arijevu stranku«¹⁰⁰. Koncil u Tiru Atanazije će prikazati kao direktan nastavak ranijih optužaba, kao »plod trajne urote euzebijevaca koji su iskoristili melicijevce, zaveli cara, da bi širili Arijevu herezu«¹⁰¹. Međutim, Konstantinova vjerska politika oportunitizma i relativizma maksimalno je zasjenila njegovu nekoć pobožnu misao o Atanaziju. Biskupi iz Tira žure se u Jeruzalem gdje ih je Konstantin pozvao na svečanu posvetu bazilike Svetog groba koju je dao sagraditi. Konstantin, slaveći u Jeruzalemu tridesetu obljetnicu svoje vladavine, koristi ujedno priliku da Arijevom rehabilitacijom dovrši pacifikaciju u Crkvi. Tako je u Konstantinovim očima i slijedom njegove oportunističke vjerske politike Arije unutar deset godina od »vražjeg ministra« postao »rehabilitirani sluga Božji« koji je, pretpostavlja se, umro u javnom zahodu u okolici Carigrada 336. godine.¹⁰² »U Jeruzalemu Atanazijevi neprijatelji uvjeriše na kraju cara da je Atanazije prijetio izvozom graha iz Aleksandrije u Carigrad. Car im povjerovala i poslao ga u egzil u Trier.«¹⁰³ Osvrćući se na Konstantinov progon Atanazija, Teodoret Cirski apologetski primjećuje: »Nek' se nitko ne čudi što je poslao u progon-

⁹⁸ O nepravednoj Atanazijevoj osudi vidi: SOZOMEN, *History of the Church*, 2, 25; SOCRATES, *History of the Church*, 1, 32.

⁹⁹ Citirano prema: David M. GWINN, *The Eusebians. The Polemic of Athanasius of Alexandria and the Construction of the »Arian Controversy«*, 125.

¹⁰⁰ *Isto*, 128.

¹⁰¹ *Isto*, 73.

¹⁰² Nije sigurno mjesto i vrijeme Arijeve smrti. Detaljnije vidi u: Hanns Christof BRENNECKE, *Die letzten Jahre des Arius*, u: Annette von STOCKHAUSEN – Hanns Christof BRENNECKE (ur.), *Von Arius zum Athanasium*, Berlin – New York, 2010., 63–85.

¹⁰³ Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 31, 5.

stvo tako vrsne ljude: bio je uveden u zabludu. Povjerovao je biskupima koji su skrivali u sebi zlobu i koji su, bez obzira što su bili poznati, varali. [...] Oni koji poznaju Pisma znaju da je i veliki prorok David bio prevaren.«¹⁰⁴

5. Ostala lica i naličja Konstantinove vjerske politike

Smjer vjerske politike Konstantina Velikog vidljiv je ne samo na opisanom području teoloških diskusija koje su se vodile zbog Arijeva krivovjerja nego i u svim drugim porama crkvenog života. Euzebije iz Cezareje u svojoj *Crkvenoj povijesti* u 10. knjizi donosi tekst tzv. Milanskog edikta u kojem su već vidljive programatske linije novog smjera Konstantinove vjerske politike prema kršćanima. Osim već spomenute »slobode kulta«¹⁰⁵, u reskriptu čitamo zahtjev da se kršćanima vrate »oduzete zgrade za obavljanje bogoslužja«¹⁰⁶, čak i one koje je netko »bio pravno otkupio«¹⁰⁷; »biskupi dobivaju carska pisma, počasti, darove i novac«¹⁰⁸, »posvuda se posvećuju novoizgrađene crkve«¹⁰⁹, ili, kako čitamo u Konstantinovu pismu o gradnji crkava, da se »obnavljaju stare«¹¹⁰. Osim gradnje novih i restauracije starih crkvenih građevina, Konstantin podupire i prepisivanje svetih knjiga za koje »preporučuje najbolje kaligrafe kako bi se Božja riječ mogla naviještati«¹¹¹. Crkvene službenike oslobodio je »plaćanja poreza i svih drugih javnih služba. Proglasio je nedjelju danom odmora, ukinuo kaznu razapinjanja, ukinuo dotadašnje takse za celibatarce i za obitelji bez djece, otežao rastavljanje brakova. Državne je zakone reformirao i približio ih kršćanskom moralu.«¹¹² Crkvene službenike izjednačio je s carskim službenicima te im udijelio različite privilegije i povlastice. U svom drugom spisu posvećenom caru Konstantinu naslovljenom *O Konstantinovu životu* Euzebije iz Cezareje informira nas i o drugim detaljima vjerske politike. Car, kojem je prema Euzebijevim riječima »Bog bio prijatelj, zaštitnik i čuvar«¹¹³, svim se silama trudio uništiti i dokrajčiti pogansko praznovjerje. Navodi se zapuštanje

¹⁰⁴ *Isto*, 1, 33, 1.

¹⁰⁵ Usp. Euzebije CEZAREJSKI, *Crkvena povijest*, 10, 5, 2–5.

¹⁰⁶ *Isto*, 10, 5, 9.

¹⁰⁷ *Isto*, 10, 5, 10.

¹⁰⁸ *Isto*, 10, 2, 2.

¹⁰⁹ *Isto*, 10, 3, 1.

¹¹⁰ Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 15, 2.

¹¹¹ *Isto*, 1, 16, 2.

¹¹² Tomislav VIDAKOVIĆ, Utjecaj Konstantinova »obraćenja« na rast društvenog položaja biskupâ: koja strana se više okoristila?, u: *Kairos. Evanđeoski teološki časopis*, 2 (2008.) 2, 303–304.

¹¹³ Euzebije CEZAREJSKI, *Crkvena povijest*, 10, 8, 6.

i uništavanje poganskih hramova, statua i idola.¹¹⁴ Međutim, i u tom dijelu Konstantinova vjerska politika bila je nedosljedna. Neki istraživači smatraju da je Konstantin zapravo do »kraja zadržao vjeru u stare bogove što je vidljivo preko pronađenih novčanica, a osobito vjeru u boga Sunce te da je u važnim prigodama njegovo izvanjsko ponašanje bilo posve pogansko. Bio je dovoljno moćan da zadrži dvostruke pozicije.«¹¹⁵ Osim toga, čini se da je kod gradnje nove carske prijestolnice Carigrada istodobno s gradnjom crkava dopuštao i gradnju poganskih hramova. Tako da Euzebijeve gornje tvrdnje ne odgovaraju istini, što je i razumljivo kao i za mnoge druge stvari koje navodi budući da su retorička pravila nalažala da se prešućuju greške i padovi glavnog heroja o kojem se piše. »Na posveti nove carske prijestolnice javno su slavljene neke okultne poganske prakse svih mogućih vrsta, što su kasniji autori bezuspješno pokušavali poistovjetiti s kršćanskim bogoslužjem.«¹¹⁶ Kod poganskog i bizantskog povjesničara Zosima iz V./VI. stoljeća pronalazimo zanimljive detalje vezane uz cara Konstantina Velikog, od kojih neke pronalazimo i kod spomenutih kršćanskih povjesničara. Obiteljska tragedija nadvila se nad dvor cara Konstantina koji je 326. godine dao »ubiti svog najstarijeg sina Krispa«¹¹⁷, koji je smaknut u današnjoj Puli, u Istri. Malo poslije njega dao je ubiti i svoju drugu ženu Faustu, nakon devetnaestogodišnjeg braka. Zosim pripovijeda, što kršćanski povjesničari izostavljaju, da je »Konstantina nakon obiteljske tragedije koju je izazvao, te prije toga nakon pogažene zakletve da neće dati ubiti poraženog i zarobljenog šogora Licinija, obećanja koje je dao svojoj polusestri Konstanciji, zapekla savjest. Svjestan krivnje otišao je tražiti oprost kod svećenikâ (Zosim misli na poganske svećenike, op. a.) koji su mu rekli da za njegov zločin nema oprosta.«¹¹⁸ U nastavku Zosim kaže da je »neki Egipćanin došavši iz Španjolske u Rim, poznavajući se sa ženama na carskom dvoru, susreo Konstantina i uvjerio ga da kršćanska vjera može osloboditi od krivnje i da svakom tko se na nju obrati odmah oprašta svaki grijeh. Konstantin odmah povjerova.«¹¹⁹ Od Zosima saznajemo i druge detalje koji, između ostaloga, potvrđuju kompromisnu i oportunističku religijsku politiku koju je car Konstantin provodio. Euzebije Cezarejski, primjerice, u slučaju odnosa Krispa i Konstantina u *Crkvenoj povijesti*, u izdanjima prije 326. godine, piše o idiličnom suradničkom odnosu oca i sina uspoređujući ga s odnosom osoba Presvetog

¹¹⁴ Usp. *Isto*, 3, 54–58.

¹¹⁵ Usp. Jacob BURCKHARDT, *The Age of Constantine the Great*, 296.

¹¹⁶ *Isto*, 302.

¹¹⁷ Usp. ZOSIMUS, *New History*, Ronald T. Ridley (ur.), Canberra, 1982., 2.29.2.

¹¹⁸ *Isto*, 2, 29, 3.

¹¹⁹ *Isto*, 2, 29, 3–4.

Trojstva, »Oca i Sina«. ¹²⁰ U panegiričkom djelu *O Konstantinovu životu*, više nigdje ne spominje ni Krispa, ali ni Faustu.

6. Nekršteni nekatekumen na smrti postaje kršćanin i »trinaesti apostol«

Sve što je car Konstantin od pobjede kod Milvijskog mosta 312. godine pa do svoje smrti učinio u svim vidovima religijske politike prema kršćanima, učinio je a da nije bio kršten. Dotada još nije bio primio krštenje kao osnovni kršćanski sakrament vjere kojim se opraštaju grijesi. Među posljednjim potezima Konstantinove vjerske politike spomenimo gradnju bazilike Svetih apostola koju je dao sagraditi u Carigradu kao i svoj grob koji će biti unutar spomenute bazilike. Povjesničar Teodoreto prenosi nam vijest da se car »razbolio i da je poželio da se krsti« ¹²¹. Euzebije Cezarejski navodi da se car poželio »očistiti od svih prijestupa koje je ikad počinio, vjerujući da će mu otajstvene riječi i spasonosna kupka oprati sve grijeha koje je god za života bio počinio.« ¹²² Euzebije Cezarejski nam prešućuje tko je krstio cara. Informaciju tko je cara krstio dobivamo iz *Kronike* svetog Jeronima, pisane više od četrdeset godina nakon ovih događaja gdje čitamo da je: »Konstantina je na kraju života krstio Euzebije, biskup u Nikomediji, i tako zapade u Arijevo krivovjerje.« ¹²³ Jeronim tužno nadodaje da je »od toga dana počelo propadanje Crkava i nesloga po čitavoj zemlji« ¹²⁴. U svojoj *Kronici* biskup Izidor iz Sevilje u VII. stoljeću također izražava žaljenje zbog činjenice da je Konstantina krstio arijanac Euzebije iz Nikomedije: »Kako žalosno? Dobro je započeo, ali loše završio.« ¹²⁵ Ostatak svojih posljednjih dana car Konstantin proveo je noseći ne više carsku odjeću, nego bijelo odijelo kršćanskog neofite. Car Konstantin je umro u Nikomediji u svibnju 337. godine. Tijelo mu je preneseno u Carigrad i položeno u sarkofag koji je prije smrti dao napraviti u bazilici Svetih apostola. Tako je car bio okružen dvanaesticom apostola, simbolički se time nakon smrti prikazujući »trinaestim apostolom«. Te Konstantinove naredbe koje su se trebale izvršiti kad umre, možemo svrstati u njegovu krajnju drskost, da ne kažemo svetogrđe.

¹²⁰ Usp. Euzebije CEZAREJSKI, *Crkvena povijest*, 10, 9, 4.

¹²¹ Teodoreto di CIRRO, *Storia ecclesiastica*, 1, 32, 1. O bolesti, krštenju i smrti cara Konstantina vidi: EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 4, 61–64; SOCRATES, *History of the Church*, 1, 39–40; SOZOMEN, *History of the Church*, 2, 34.

¹²² EUSEBIUS, *Life of Constantine*, 4, 61, 2.

¹²³ Citirano prema: Hans A. POHLSANDER, *The Emperor Constantine*, 83.

¹²⁴ *Isto*.

¹²⁵ *Isto*.

Njegov sarkofag je tijekom narednih desetljeća i stoljeća maknut s dotičnog mjesta, a kasnije će na istom mjestu u XV. stoljeću biti sagrađena džamija sultana Mehmeda II. Osvajača.

Zaključne misli

Vjerska politika i strategija cara Konstantina iz naše vremenske perspektive mogu nam se činiti paradoksalnima, proturječnima i, na kraju, nelogičnima. Konstantin je nesumnjivo bio velik vojskovođa, što mu nitko ne može osporiti, no koliki je i kakav bio vjernik, pitanje je na koje nitko ne može dati zadovoljavajući odgovor. Sigurno je da je car Konstantin imao velikih poteškoća u mirenju svog vojničkog zvanja i poslanja s onim kršćanskim koje je počeo favorizirati. I ta podvojenost trajno je vidljiva u njegovoj oportunističkoj vjerskoj politici jer mu kao apsolutnom vladaru nije bilo teško suprotstavljene strane držati u ravnoteži, ne priklanjajući se otvoreno i trajno nijednoj. Tako je zapravo dopuštao da čas trijumfira jedna strana čas druga, a svojim energičnim povremenim intervencijama i jedne i druge je podsjećao na sebe i svoju moć. Čini se da su mu teološka pitanja bila od drugotne važnosti. Konstantin je želio carsku Crkvu utemeljenu na političkim temeljima. Kroz događaje koji su se događali nakon Nicejskog koncila od 325. godine, koncila koji je Konstantin smatrao remek-djelom svoje vjerske politike prema kršćanima, vidljiva je prvenstveno careva briga za mir i slogu unutar Crkve dok su mu mnogi važni detalji teoloških diskusija koji su se bavili temeljnim pitanjima kršćanske vjere bili u drugom ili trećem planu. Zato o Konstantinu i njegovu odnosu prema religiji i kršćanskoj vjeri postoje različita i oprečna mišljenja i stavovi, od vrlo pozitivnih do izrazito negativnih. Svakomu je dopušteno da izabere neko od ponuđenih. U svakom slučaju, s Konstantinom započinje posve nova epoha u koju je ušla kršćanska zajednica koja će otada morati odgovarati na posve drukčije izazove negoli je to dotad bio slučaj. Konstantinovim obratom započinje omasovljenje kršćanstva. S druge strane, pojavljuju se i sve organiziranije i brojnije laičke monaške zajednice kao reakcija na osrednjost i mlakost koja je počela vladati među kršćanima. Česti kasniji nesporazumi pa i sukobi između crkvene i političke vlasti kroz povijest počinju upravo s tzv. Konstantinovim obratom. Teško da je car Konstantin ili tko drugi mogao predvidjeti takav razvoj događaja u kasnijoj povijesti. No, »obraćenje« cara Konstantina Velikog i njegova politika kakvu je inaugurirao sudbonosno će i nepovratno kroz sva stoljeća utjecati na odnose između crkvene i političke vlasti. Političko-religijska uloga koju je odigrao i koju je Euzebije iz Cezareje pokušao teološki utemeljiti

postat će tako nezaobilazna paradigma za sve kasnije kršćanske vladare ranog, srednjeg i novog vijeka koji će upravo u Konstantinu Velikom imati svoj uzor.

Summary

CONSTANTINE'S RELIGIOUS POLICY DURING AND AFTER THE COUNCIL OF NICEA IN 325

Anto BARIŠIĆ

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
anto@kapucini.hr

The first ecumenical Council held in Nicea in 325 represented a great novelty in the history of the Church until then. Answering the call of the Emperor Constantine I, the bishops of the immense Roman Empire gathered for the very first time at the Council which will have a global significance not only for the Christian world of that era, but also for the later history of Christianity as well as for the history of the relationship between ecclesial and political government. As a true pontifex maximus of both political and religious realm, Constantine I ushered a new era of the Church history in which, from now on, the political influence on the life of the community of Christ's disciples will be strongly felt. Political influence of the Emperor is quite evident already in the Arian controversy, which seized the whole Christian world. Constantine was personally interested in finding a solution for the theological problem caused by Alexandrian priest Arius. Not only did Constantine intercede in finding a solution, but went occasionally beyond that by forcing or, one could say, ordering a solution. Eventual condemnation of Arius at the Council of Nicea resulted in a twofold punishment of ecclesial excommunication and political exile, both supported by the Emperor Constantine I. However, after the Council the Emperor started to shift his religious policy in an opposite direction to such an extent that it eventually led to a rehabilitation of Arius himself, despite the fact that shortly after the Council, in a letter addressed to the Church in Alexandria, Constantine called Arius »the Devil's minister« and his teaching »a deadly poison«.

In this article, the author aims to describe the main reasons and causes which influenced and decisively determined the religious policy of the Emperor Constantine I. In this regard, the author will especially pay attention to the post-Conciliar continuation of the Arian Controversy and to Constantine's stance towards it; that is, towards its main protagonists who took part in anti-Nicean reaction such as Arius himself,

Anto BARIŠIĆ, *Vjerska politika Konstantina I. tijekom i nakon Koncila u Niceji 325. godine*

Athanasius the Great, Eusebius of Caesarea, Eusebius of Nicomedia, and others. The prosecution of Athanasius the Great and strengthening of pro-Arian currents after the Council of Nicea are a good indication of the instability and levity of Constantine's religious policy.

Key Words: *Constantine I, religious policy, The Council of Nicea, Arius, Athanasius the Great, The Eusebians.*